

Нейно сиво превъзходителство Гугутката

Еберхард Унджиян

Масово я бъркат с гургулицата (*Streptopelia turtur*), която е нейна близка роднина. Разликата е малка. „Братовчедката“ отгоре е кафяво нашарена, с „огледало“ от бели и черни ивици отстрани на шията, а опашката от-

долу е черна само с бели краища. Днес гугутката е толкова масова, че сякаш винаги е била близо до хората, но всъщност не е така. В научната литература господства становището, че гугутката започва победния си поход към Средна и

Тъй като е всеизвестна, позната и обичана „жителка“ на градове и села, ще се ограничим със съвсем кратко описание на „съседката в сиво“, както я наричахме в русенския музей преди много време. Става дума за гугутката (*Streptopelia decaocto*). Всички са я виждали и чували, но не всички знаят какви са перипетииите на разпространението ѝ. На ръст е по-малка от домашен гълъб, обща дължина 31 – 33 см, крило 16,7 – 18,6 см. Общо оперението е сиво, по гърдите с розов оттенък. Характерна е черната вратна оърлица с бели краища, която на младите още липсва. Опашните пера са черни в основата и след това бели.

Западна Европа едва през 30-те години на миналия век. До долния Дунав обаче е стигнала поне два века по-рано. В Русе още в края на XIX век е записана гетската песничка „Гугушук от Русчук. Имам брат с вързан врат в Цариград“.

В средата на миналия век това ни заинтригува в музея и поразпитахме за тази песничка и за гугутката. Както стари ловци, така и обикновени русенци смятаха, че тя винаги е обитавала крайдунавския град. А за нея има и ценни

исторически сведения, каквито липсват за много животни по нашите земи. Холандецът Шаг, капитан в австрийската армия, през 1740 минал през българските земи на път за Цариград. Като офицер съвестно описва пътища и крепости, но не подминава и природата. Той е бил впечатлен от големи ята „гургулици“ в Русе. Съвсем питомни, те търсели храна, кълявали жито или ориз из магазините, складовете и корабите. Те, както и щъркелите, били свещени за турците. Шаг не случайно ги нарича „гургулици“. Гугутката като отделен вид е била описана стотина години по-късно от унгарския изследовател Имре фон Фривалдски (За него вж. Природа, бр.2/2020 г.). Това иде да потвърди становището на г-р Николай Боев, автор на основополагащата студия за гугутката у нас (1963), че тази познаница е дошла на Балканите около XVIII век.

Днес обаче ареалът на разпространение на гугутката е грамаден, като е успяла да „колонизира“ не само цяла Европа, но да се пресели и отвъд Атлантическия океан. Гугутката се е простряла в половината свят, от Европа през Предна и Средна Азия, Индия, та чак до Япония. Като синантропен вид (съжителстващ с човека) гугутката на Балканите, и в частност в България, е била под силно въздействие от политическите, стопанските и някои демографски преобратувания през XIX в. Затова популацията ѝ преминава през ам-

плитуди от висока численост до драматични спагове. Известният румънски орнитолог Линтия (Lintia) пише, че през 1877 г. около 200 птици са гнездили в Калафат (срещу Видин). Само 20 години по-късно в грижливо и компетентно водената инвентарна книга на кабинета по естествена история при Мъжката гимназия в Русе, от поляка учител Юрий Шумлянски, е записана само една птица, при това от Гебегже (днес Белослав до Варна). Значи са били принудени да отидат чак там, за да се сдобият с екземпляр за сбирката! А Георги Христович, един от пионерите на естествените науки в България, в своя списък на материалите по Зоология на Софийската мъжка гимназия, печатан през 1890-та година, изобщо не я споменава. От това би могло да се извади заключението, че тогава е била изчезнала или числеността ѝ е била съвсем ниска. Този спад в разпространението може да се обясни и с демографските промени след Освобождението и по-точно с това, че гугутката се е рагвала на особен статут в очите на тур-

Гугутка в парк. Храни се от птича трапеза. Снимка Adrian Pingstone

Гугутка с малко от Волгоградска област в Русия. Снимка Уикипедия

ците, които се грижели за тях, хранили ги и ги защитавали.

Друг свидетел на епохата – Д-р В. Баумгарт (W. Baumgart), ветеринарен лекар, живял в София и добър орнитолог, автор на една работа за разпространението на гугутката в България и Европа, също отбелязва, че тя значително намалява след Освобождението. Разпространението на гугутката в Средна и Западна Европа според него следва да се разглежда не като последиствие на „генен дрифт“, както е прието от повечето автори, а по-скоро като „придружаващ процес“ на привързването на балканските страни към развитите индустриални държави. При това направилието на разселването ѝ се е определяло главно от все

по-интензивните търговски връзки, изграждането на пътищата, железниците и нарастването на трафика. По време на Втората световна война (независимо от военните действия) гугутката започнала „мирен поход“ из Средна и Западна Европа. През 1943 с изненада са видели тази непозната дотогава птица в Австрия. А през 1949 вече е достигнала Нидерландия. Само година след това била установена за първи път на Скандинавския полуостров, в Южна Швеция. До Англия е успяла да прелети през 1956. Има сведения, че е стигнала даже Исландия (2018). Ако това се окаже вярно, е била несъмнено подпомогната от любители – иначе не би могла да преодолее толкова голямо разстояние над открито море.

В Русия също е заела значителна територия. На карта от 1990 е показан ареал, стигащ чак до южните брегове на Северния ледовит океан, а на Изток – до делтата на Волга в Каспийско море. Наистина учудващо постижение, като се има предвид южния ѝ произход и суровия континентален климат по тези земи.

Самото ѝ появяване в различните европейски страни е предизвикало всеобщо внимание и е било отразено в репортажи, снимки и статии. Така са документирани не само първите наблюдения, но и първите гнезда, люпила и гр., отразявани едва ли не като сензация. Привличала е съпричастност и внимание, гаже на хора, съвсем неизкушени в научно дирене и наблюдение. По правило гнезди само в близост до човека и по тази причина е лесно забележима. Освен това е привлекателна поради нежните отношения между партньорите. У нас само нарядко е установено гнездене извън селища – по голината на Ломовете, в каньона на р. Чернелка, Плевенско, по Искърския пролом и гругаге.

Всъщност историята на откриването и описанието на гугутката заслужава специално разглеждане. До Освобождението по понятни причини самостоятелни изследвания от български специалисти няма. Такива са извършвани епизодично и откъслечно от чуждестранни пътешественици и естествоведеници. И знанията си за гугутката по нашите земи дължим на унгарския пътешественик и изследовател Имре фон Фривалдски (1799 – 1870). Той е организирал на свои разноски цели 7 експедиции. Част от втората (1834 до 1837) е обхващала територията на днешна България и била ръководено от Карл Хинке. В Пловдив той отстрелял няколко екземпляра от птица, каквато дотогава не бил виждал. Отбелязва, че населението

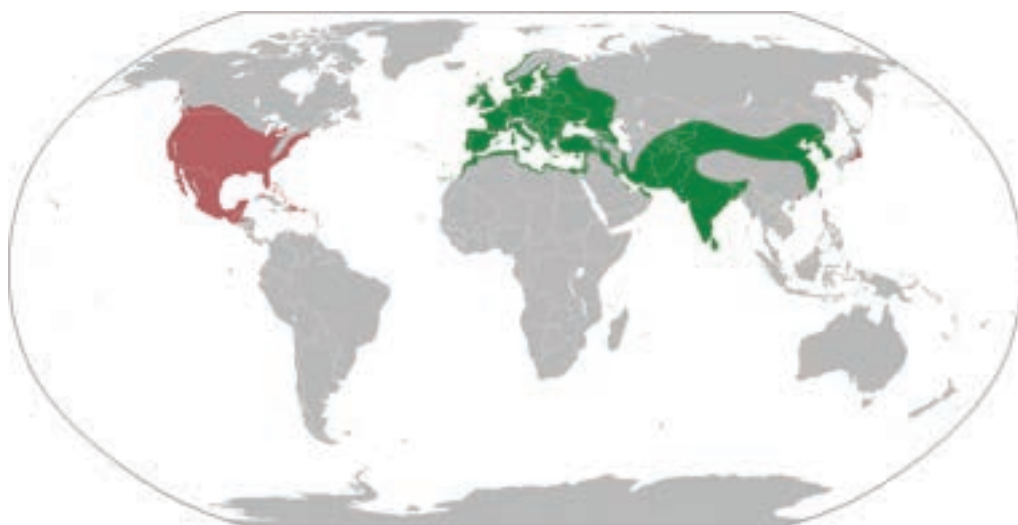
обичало тези птици, хранело ги и често им поставяли подложки за гнездене по чардаците на къщите. Фривалдски описва гугутката от своята лаборатория като нов вид. На етикета са отбелязани като находища Филибе (Пловдив), тракийска низина и Македония. Така се ражда научното название *Streptopelia decaocto* (FRIVALDSKY 1838).

Що се отнася до българските изследователи на гугутката, то основополагащата работа е свършена от проф. Н. Боев (1963). Той представя и твърде занимателният семеен живот на гугутките.

Ако времето позволи, още през февруари зимните ята се разпадат на двойки. Поведението при образуване на двойки се характеризира с т.н. „демонстративен полет“ на мъжкия в 2 фази – стръмно издигане с широк мах на крилете, след това снижаване с често пляскане на крилете над гърба. По подобие на гругите видове гълъбови птици, мъжкият при ухажване се покланя, но не се върти около отвесната си ос, както правят гълъбите. След това партньорите си чешат перата по шията. Тъкмо това

Яйце на гугутка от Франция. Снимка Jacques Perrin de Brichambaut

Ареал на обитание на гугутката днес. Зелено – естествено разпространение. Червено – проникване като инвазивен вид. Автор Osado

симпатично поведение е една от причините гугутката да е така добре приета от хората. В своите наблюдения съм констатирал копула от 7,15 сутринта до 17,00 следобед.

Най-често гнездото се разполага на дърво, като се намества на разклонение, на височина от 3 до 10 м, рядко повече. Не можахме да отбележим предпочитане на определен вид дърво. Ползват се бряст, чинар, конски кестен, акация, див орех, плодни дървета, тополи, но не и излолистни. Като следствие на все по-тясното приспособяване към градската среда все по-често се наблюдава гнездене по сгради, дори и ако наблизо има дървета. През май 1961 в Русе гугутка мътеше в гнездо върху светлинен нагпис, независимо от бръмченето на трансформатора. В края на август 1975 снимахме гнездо с почти излетяло пиле на архитектурен детайл в централната част на града. Гнездото беше добре защитено и пилето успешно излетя. Съвсем наблизо растеше дърво, но въп-

реки това двойката предпочете да се засели на сградата

Наши съседни след продължително отсъствие намериха гнездо на винкеловото желязо за прикрепване на въжетата за простирание. На два пъти през пролетта на 1973 и 1974 в края на март, една двойка направи опит да гнезди в таванско помещение със счупен външен прозорец, но скоро намирахме гнездото напуснато – вероятно бяха прогонени от човешко присъствие или от скитащи котки. В края на юли 1972 три пъти сме отбелязали гнезда на необичайни и твърде неудобни места – между перваза и леко открехнат дървен капак на прозорец, на самия перваз, дори в саксия, висеща между два прозореца. Гнездата са нестабилни и при буря лесно са отнасяни, понякога заедно с яйцата или птичета в тях.

Материал за гнездата са обикновено вейки, донесени с човки от двата партньора. Често сме отбелязали парчетата тел като „строителен материал“. Раз-

мерите на гнездото са до 20 x 15 см. Понякога, но не всякога, гнездото се ползва повторно. Както Боев, така и ние сме регистрирали ползване на едно гнездо три пъти. Тогава се натрупва повече материал и освен това се слепва от изпращанията.

Мътенето е доста опасно. Голям брой яйца падат на земята при ставане на мътещата птица или просто заради лошо построено или разположено гнездо. Началото на размножителния сезон започва веднага след стопляне на времето. Боев съобщава за най-ранна дата на мътене на 03.03.1955 в София и 19.03.1961 в Пазарджик. Най-късно е установил излюпени пиленца на 22.10.1952 в София и на 10.10.1950 в околностите на града. Яйцата биват по 2 на носило, чисто бели. Мътенето продължава 14 до 15 дни. Мъти главно женската. Партньорът ѝ участва значително по-малко. След снасяне на второто яйце женската седи постоянно в гнездото. И при лоши атмосферни условия, даже снеговалеж, тя продължава да мъти. Мътенето завършва успешно, ако спадането на температурата не е с прекалена продължителност (напр. през пролетта) или не настъпва постоянен студ (късна есен).

Боев е записал, че малките престояват в гнездото 15 до 18 дни. Ние сме отбелязали близки срокове – 15 до 19 дни. Малките стоят както успоредно, така и глава срещу опашка. След периода на постоянен престой в гнездото малките излизат и сто-

ят на близките клони. Този етап трае само няколко дни. Тогава малките, поради това, че все още не могат да летят и са несръчни, са подложени на най-голяма опасност, особено от страна на скитащи градски котки.

Броят на мътилата варира от 3 до 4 годишно, зависи от благоприятните метеорологични условия. Случва се двойка да изостави гнездото в строеж или снесените вече яйца. Тогава в близост построяват ново гнездо. Причини: човешка намеса – взимане на малките за отглеждане в кафез (рядък случай, но лично наблюдаван), хищници – котка или белка, други птици, грабващи яйцата, например чавка или сврака.

Храната по принцип е почти само от растителен произход. През лятното полугодие гугутката кълве семена и плодове на диви растения, също така листа и пъпки от тях, а според Боев и бубонки. Намирали сме зелени части от растения в гушката. Също парчета изоставена гиня. На 03.05.1976 наблюдавахме „насе-

Красива птица е гугутката, не случайно е обект, ако не на обич, то поне на симпатия. Iruka at English Wikipedia

Семейства гузутки от Индия. Снимка в Махаращра File:A pair of Eurasian collared dove (*Streptopelia decaocto*) Photograph by Shantanu Kuveskar.jpg

не" на глухарче. На 05.08.1961 намерихме току-що стреляна птица. В гушата преброихме 163 зърна пшеница, а в стомаха 47 гастролита и в добавка 5 зърна грах. В топлия сезон се изхранва самостоятелно, но в студентите месеци проличава силната ѝ зависимост от човека и стопанството. Всъщност тя преживява именно поради способността си да се превключи от изхранване в природата към ползване на зърнени храни в натурален или преработен вид, особено покрай складове, пекарни и места за приготвяне на храна за селскостопански до-

битък. В това отношение проличават много паралели с домашното врабче (*Passer domesticus*), също синантропен вид, особено що се отнася до намирането на храна.

Дневният ритъм се определя от осветеността. Часът на събуждане и заспиване ясно демонстрира тази зависимост през сезоните. През лятото (юни) сме установили събуждане между 4,00 и 4,30 часа. Веднага след това започва обаждането. През юли събуждането е в 5,00 и 5,30 часа, през август и септември между 5,30 и 6,00, а през декември около 6 часа. Ако времето е облачно и мрачно, часът се измества малко по-късно.

През зимата образува по-големи го многобройни общности за пренощуване от млади птици, които още не са образували двойки. Преброявали сме от няколко десетки до над 200 птици. По-късно към тях се

присъединяват и възрастни птици. Събират се на големи дървета. Както клоните, така и земята под тях е покрита с изпражненията им. Освен това впечатление правят и множеството пера.

Наблюдателят практически не може да различи отделните индивиди или полове без специално обозначение или по липсващи махови или опашни пера. Констатирали сме неведнъж вътрешдогови конфликти, без да можем да определим, дали са били женски или мъжки. Като причина сме установили: 1/ храна, 2/ гнездови периметър и 3/ полово

съперничество (в случая сцената се разиграваше между 3 гузутки). При това птиците се приближаваха странично, скачаха нависоко с повдигнати криле, като стоят успоредно или противно. Следва избягване или истинско преследване.

Генетичните отношения към близкия вид скумрийка (*Streptopelia roseogrisea* – кафезната форма се води като *Str. r. f. risoria*) са подобни както при *Passer domesticus* и *P. hispaniolensis* или *Dendrocopus major* *D. syriacus*. Всички те са генетично близки видове. При условия, потискащи репродуктивната изолация, напр. липса на партньор, могат да бастардизират (да се кръстосват с близки видове). Бастардите по-нататък са неограничено плодови със съответния изходен вид. Бастардизиране между гузутка и скумрийка е описано както във волиера, така и от свободната природа (Боев). Навремето проведохме интензивна кореспонденция за навлизането на гузутката в различни селища у нас. Един от кореспондентите беше любезен да ни осведоми, че е видял ухажване от мъжки гълъб на гузутка в с. Костовска махала, Еленско, около 1960.

От ограничаващите фактори на първо място трябва да се посочат враговете в животинското царство. Малко вероятно е ястреб да хване гузутка, главно заради различните местообитания. В градовете най-важният враг в птичето царство

е чавката (*Corvus monedula*). Според мен чавката у нас гнезди по-често, отколкото в Средна Европа. Тъй като гъстотата на популацията ѝ у нас е значително по-висока и посегателствата са по-чести. Свраката гнезди не само по селата, но и в градовете и взима носила не само на пойни птици, а и на гузутки.

Считащите котки са сред главните врагове на гузутката. Сценка на нападение може да се види сравнително често, а и разхвърляната перушина по тротоарите свидетелства най-често за битка на котка с гузутка. В отделни случаи

Гузутка мъти в саксия на прозорец в румънския град Мангалия. Снимка Facebook

Гургулицата често се бърка с гугутката, но опитното око лесно ги различава

би могло да бъде белка, навлизаща в селищата. Най-застрашени са младите птици, особено наскоро след напускане на гнездото.

От човека гугутката у нас никога не е била преследвана. От приемането на първия закон на лова, наскоро след Освобождението, заслуга на Г. Христович, тя е защитена – не само юридически, но и от симпатията на хората. Когато К. Хинке застрелял няколко птици за препариране, имал по-големи неприятности с християните, отколкото с мюсюлманите под тепетата. По време на лов се случва да се стрелят и гугутки. През есента гугутката образува големи ята, подобно на гургулицата и си търсят храна из полето. По принцип се държи отделно, но при хранене със слънчогледови семена се смесва с гургулицата. Не е твърде пригодна за отглеждане в кафез. Регистрирали сме, но като рядко изключение и взимане на малки от гнездо с такава цел.

Рисков фактор за гугутката са метеорологическите условия. Особено опасни

са суровите и снежни зими, каквито бяха по правило в миналото, особено в Северна България.

Днес не може да се каже със сигурност, дали е достигнала Балканския полуостров по пътя на естествено разширение на ареала или е донесена от турците, макар второто да е много по-вероятно. А също дали е населила в началото само Южна България. Пътеницът на капитан

Шаг обезсилява тезата, че е достигнала Русе едва през XIX в. По сведения на възрастни ловци от Плевен тя е присъствала в града много отдавна, от края на XIX в. В града често я хващали и продавали на селяните от околността, където отсъствала. По данните, събрани по наша молба от различни лица, може да се заключи, че заселването на различни градове не е протекло едновременно. Често видът е отсъствал в междината на селища със стабилна популация. Впоследствие тя е можела да изчезне някъде и след това да се засели наново. Селища, разположени над 500 м. н.в. по правило са достигнати по-късно. Същите данни намираме при И. Митев в Атласа на гнездящите птици на България. Г. Шуман (G. Schumann), някога директор на царската зоологическа градина в София, пише, че още през февруари 1912 гугутките (при него *Turtur risorius* var. *decaocto*) са започнали брачните си игри. Гнездяли в парковете на Врана и в града. Не отлитали и през най-суровите зими. Във Веллингград (тогава Чепино) била срещана през 1935.

В селата и махалите около Елена узнахме, че пристигнала относително неотдавна, около 1962 – 1965, но в самия град тя присъствала значително по-рано. Л.Г. Рашков, учител, родом от с. Иванче, Търновско, ни осведоми, че гузутката е придошла в тяхното село през 1948. Емил Джунински, бивш уредник на Природонаучния музей в Белоградчик, ни съобщи, че неговият дядо не я е видял по време на битието си като ученик във Ви-

Току-що излюпено пиле в саксията от стр. 99, до него е второто яйце, от което скоро ще излезе друго пиленце. Снимка Facebook

гин, края на XIX в. Но баща му вече я е срещнал като обикновена там към 1921 – 1922. В Бургас е била забелязана за пръв път през 1940. Особено след 1965 бързо нараснал броят на размножаващи се двойки в зърнопроизводителните райони във връзка с многото разпиляно зърно от кооперативните селски стопанства. Така видът беше в „социалистически“ разцвет, до края на миналия век. Рухването на ТКЗС доведе до силно ограничаване на бройките, че и до пълното ѝ изчезване на много места. Така за относително кратък срок, само десетина години, гузутката изчезна предимно в селищата на Предбалкана, което бе във връзка и с напредващото обезлюдяване. Все още е останала доста многобройна в градове със силози и пристанища – Балчик, Каварна, Добрич, но и на други места с наглед не толкова благоприятни за нея условия.

Любопитна е историята на „завоюването“ на Северна Америка. Гузутката

е била донесена от любител на Бахамските острови през 1975. Освободени или избягали птици сложили началото на бързото ѝ разпространение в Новия свят. Още през 1986 кацнала в континента във Флорида. Заселила обширните Големи равнини (Great plains), преминала Скалистите планини и до 2003 стигнала Тихоокеанското крайбрежие, а на север се изкачила чак до Канада. По сведения на американски орнитолози там тя е ползвала същите пътища на разпространение както в Европа, а именно пътната мрежа и на първо място железопътните линии. Често отделни двойки са служили като „пионери или аванпостове“, като са летяли понякога на десетки километри пред основното поселение. Същите пътища и механизъм е следвало разпространението на другия синантропен вид, домашното врабче (*Passer domesticus*) в Северна Америка. ■